

Maliye Çalışmaları Dergisi

Journal of Public Finance Studies

DOI: 10.26650/mcd2021-874997

Kuramsal Makale / Theoretical Article

Ricardo'dan George'a Rantların Vergilendirilmesi

Taxation of Rent from Ricardo to George

Başak ATAN¹

*Bu çalışma, Başak Atan'ın Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehircilik Doktora Programında Prof. Dr. Murat Cemal YALÇINTAN danışmanlığında ve Doç. Dr. Ayşegül YAKAR ÖNAL eş danışmanlığında yürütmekte olduğu doktora tezinin temel kuramsal tartışması arsa değeri vergilendirilmesi yaklaşımını yeni bir boyutta ele almaktadır.

¹Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehircilik Programı, İstanbul, Türkiye

ORCID: B.A. 0000-0002-4403-6617

Corresponding author:

Başak ATAN,
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehircilik Programı,
İstanbul, Türkiye
E-posta: basakatan@gmail.com

Submitted: 05.02.2021

Revision Requested: 24.03.2021

Last Revision Received: 25.04.2021

Accepted: 25.04.2021

Citation: Atan, B. (2021). Ricardo'dan George'a rantların vergilendirilmesi. *Maliye Çalışmaları Dergisi-Journal of Public Finance Studies*, 2021; 65: 177-189.
<https://doi.org/10.26650/mcd2021-874997>

Öz

Günümüzde rant odaklı şekillenen ve farklı boyutlarıyla sürdürülebilir olmaktan uzak şehircilik pratikleri sebebiyle, şehirlerin rant baskısından arındırılması ihtiyacı ortaya çıkmış; bu ihtiyaç, meslek insanlarını çözüm arayışına sevk etmiştir. *-Klasik emlak vergisi yaklaşımından farklı olarak, arsanın tamamen veya üzerindeki yapılanmaya kıyasla daha yüksek oranda vergilendirilmesi önerisiyle-* arsa değeri vergilendirilmesi (**land value taxation**) yöntemi, vergilendirme ile ranta el koyarak kentsel rantların kamuya aktarımını sağlama ve beraberinde rant kaynaklı çeşitli şehircilik problemlerine çözüm olma potansiyeli ile üzerinde çalışılması gereken bir araçtır. Arsa değeri vergilendirmesini iktisadi düşünce tarihi boyutunda irdeleyen bu çalışmada, arsa değeri vergilendirmesi önerisinin gelişimi Ricardo'nun rant teorisinin söz konusu gelişimdeki konumu açıklanarak özetlenmekte ve iki düşünürün ranta, rantın vergilendirilmesine ilişkin yaklaşımları karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Çalışma kurgusu, Henry George'un "**İlerleme ve Yoksulluk**", David Ricardo'nun "**Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri**" isimli eserleri temel alınarak oluşturulmuştur. İnceleme sonucunda, Ricardo ve George'un ranta bakışının farklı temellendiği, bununla ilişkili olarak da *-ilerleme ve yoksulluk paradoksunu araştırırken topraktaki özel mülkiyet sistemini sorgulayan ve rantın ilerlemeyi yaratan topluma geri döndürülmesi noktasında arsa değeri vergisini öneren-* Henry George'un rantın kamuya döndürülmesine yönelik çözüm üretme konusunda daha etkin olduğu çıkarımı yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rantın vergilendirilmesi, arsa değeri vergilendirmesi, rant teorisi, David Ricardo, Henry George

ABSTRACT

Due to current urbanism practices that are rent-oriented and far from being sustainable, the need to purify cities from the pressure of rent has arisen. This need has prompted professionals to seek solutions. The land value taxation method *which can be defined as the suggestion of taxing the land in full or at a higher rate compared to the improvement on it, unlike the classical property tax approach*, is a tool that needs to be worked on with the potential of providing the transfer of urban rent to the public

by appropriating rent through taxation. This tool can also be used to solve various rent-based urban problems. In this study, which examines land value taxation in terms of the history of economic thought, the development of the land value taxation proposal is summarized by explaining the position of Ricardo's rent theory in the aforesaid development and the approaches of two thinkers regarding the rent and taxation of rent are compared. The structure of the study is principally based on two books: Henry George's "**Progress and Poverty**" and David Ricardo's "**Principles of Political Economy and Taxation**". As a result of the analysis made in this study, it can be said that Ricardo and George hold differing views of rent which are both based on different foundations. In relation to this, it has been deduced that Henry George, while questioning the system of private ownership in land *while researching the paradox of progress and poverty, and proposing land value tax for returning rent to the public that created the progress*, is more effective in finding solutions to the problem of returning the rent to the public.

Keywords: Taxation of rent, land value taxation, theory of rent, David Ricardo, Henry George

EXTENDED ABSTRACT

Today, in order to ensure that cities are shaped in line with the requirements of urbanism discipline rather than rent-oriented, it is necessary to prevent urban areas from being viewed as an investment tool, and intervention methods should be developed to return rent to the public. In this context, the land value taxation method, which is a land policy tool, should be researched and opened to discussion. Within this framework, it is essential to understand the theoretical approach behind the land value taxation tool which is the subject of this study.

When Henry George begins to discuss land value taxation, the starting point of his analysis is the question of "*why wages tend to a bare minimum despite increasing productive power*" (George, 1880/2006, p. XV). George (1879/2006, p. 51; 1880/2006, p. XV), drew attention to two theories that shape the answer to the question: the theory of wages and the Malthusian theory of population. Considering that these two theories were supported by Ricardo's law of diminishing returns (1879/2006, p. 51), George explained the relationship among the three theories by interpreting the doctrines of wages and rent as "*special examples of the general principle of the Malthusian theory of population*" (George, 1879/2006, p. 54). As mentioned by George (1879/2006, p. 54), falling wages and rising rents due to increase in population are indicators of the "*pressure of population against subsistence*". George, who considered the laws showing the distribution of wealth in terms of rent while investigating his question (see George, 1879/2006, p. 93), interpreted the laws of wages and interest as obligatory consequences of the law of rent (George, 1879/2006, p. 120). According to George's formulation, wages and interest may increase when production increases more than rent (see George, 1879/2006, p. 93).

In George's words: "*...rent, wages, and interest are all determined by the margin of production, the point in production where rent begins*". George thinks that wages and interests do not increase as a result of rent which increases parallel with material progress. According to George (1880/2006, p. XVI-XVII), the solution for alleviating poverty permanently is to make the land common property, and accepting a common right to land can be accomplished by taxing the land values without any shock or expropriation.

When Henry George's proposal is considered in the light of David Ricardo's arguments, it becomes clear that the arguments of the two thinkers are similar in terms of the principle of diminishing returns, the relationship between wages and rent, and the effect of taxing rent on the tax burden and production. On the other hand, it appears that the views of the two thinkers differ on the effects of technological improvements on rent, population growth perspectives, private property, land speculation and the single tax approach and also landowner's role in increasing rent. Moreover, it is an important distinction that George chooses to read his formulation of wealth over rent and positions labor and capital on the same side, while Ricardo focuses on the share of the profits of the capitalist by reading wealth through rent and wages. In addition, when

comparing the interpretations of George and Ricardo, it is necessary to take into account that Ricardo's unit of analysis is agricultural lands and George's is urban lands. Furthermore, industrial production eventually became much more important in George's time compared to Ricardo's time.

In general, Ricardo saw rent as a consequence of the process of the law of diminishing returns in the land, and discussed the rent tax, indicating landowners and rent as the cause of the declining profits of capital without questioning the concept of private property. George, on the other hand, saw rent as a result of the progress of society as a whole and considered it the cause of poverty. In this context, he questioned the private ownership system in the land. Moreover, he suggested that it is common ownership in the land that will permanently eliminate poverty. Eventually, he proposed land value tax at the point of returning rent to the society that created the progress. Therefore, in his proposals on the taxation of rent, it can be assumed that compared to Ricardo, George prioritizes society, and he is more effective in generating solutions for the return of rent to the public.

1. Giriş

Rant odaklı kentleşme pratikleri, kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik yapılarında tahribatlara sebep olmakta ve kentsel rantların kamuya döndürülmesi gerekliliği gün be gün artmaktadır. Türkiye kentleşme deneyiminde geçmişten bugüne çeşitli araçlar ile ranta müdahalelerde bulunduğu görülmekle birlikte, söz konusu araçların rant odaklı şehircilik anlayışının ne derece önüne geçebildiği tartışmalıdır. Mevcut araçların problemlili veya yetersiz yönleriyle birlikte dünyada uygulanmakta olan farklı araçlarının araştırılması ve rantın kamuya döndürülmesine ilişkin tartışmaların derinleşmesi gerekmektedir. *-Klasik emlak vergisi yaklaşımından farklı olarak, arsanın tamamen veya üzerindeki yapılanmaya kıyasla daha yüksek oranda vergilendirilmesi önerisiyle-* arsa değeri vergilendirmesi¹ (**land value taxation**) yöntemi, vergilendirme ile ranta el koyarak kentsel rantların kamuya aktarımını sağlama ve beraberinde rant kaynaklı çeşitli şehircilik problemlerine çözüm olma potansiyeli ile üzerinde çalışılması gereken bir araçtır.

Henry George'un 19. Yüzyılın sonlarında (Ağustos, 1877-Mart, 1879²) kaleme aldığı ve arsa değeri vergilendirmesi (**land value taxation**) önerisini gündeme getirdiği *İlerleme ve Yoksulluk (Progress and Poverty)* isimli eserinin düşünsel yaklaşımında Ricardo'nun rant teorisinin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Arsa değeri vergisini iktisadi düşünce tarihi boyutunda irdeleyen bu çalışmada, George'un arsa değeri vergilendirmesi önerisinin ortaya çıkışı Ricardo'nun rant teorisinin rolüne yer verilerek anlatılmış ve iki düşünürün ranta, rantın vergilendirilmesine ilişkin yaklaşımları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar araştırılmıştır. Çalışma kapsamında, iki düşünürün **İlerleme ve Yoksulluk** (Henry George) ve **Vergilendirmenin İlkeleri** (David Ricardo) kitapları temel alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

2. George'un Önerisi

Henry George eserinin önsözünde, artan üretken güce rağmen ücretlerin neden asgari düzeyde olduğunu anlamak için yola koyulduğunu dile getirmekte ve bulgusunu mevcut ücretler teorisinin *-ücretlerin sermayeden ödendiğine ilişkin-* yanlış anlamaya dayanmakta olduğu şeklinde tanımlamaktadır. Gerçekte, ücretlerin, ödeme yapılan iş gücü tarafından üretildiğini³, bu sebeple de diğer tüm durumlar sabit olduğunda, ücretlerin işçi sayısı ile birlikte artması gerektiğini dile getirmektedir (George, 1880/2006, s. XV). Ücret teorisinin kabul görmemesinin, *-nüfusun gıda arzından daha hızlı artma eğiliminde olması görüşünden temellenen-* Malthus'un nüfus teorisine ilişkin olabileceğini düşünen George; bu iki öğretinin yoksulluk sorununun cevabını çerçevelendirdiğini ifade etmektedir (George, 1879/2006, s. 51, 53). Bu noktada Ricardo'ya referans veren George, hem nüfus hem de ücretler teorisinin, Ricardo'nun rant teorisinde yer alan bir prensipten ek destek aldığını belirtmektedir. Söz konusu prensibe göre; belirli bir noktadan sonra toprağa sermaye ve emek uygulamak azalan bir getiri sağlar⁴ (George 1879/2006, s. 51).

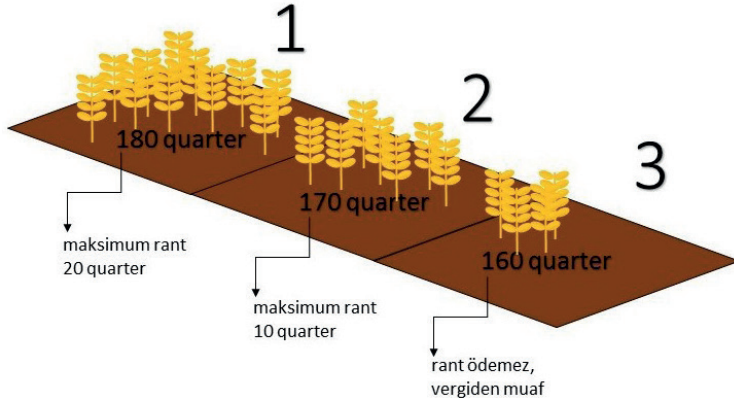
1 "Land value taxation" Türkçeleştirilirken Henry George'un vergilendirmeye ilişkin kentsel toprakları hedefleyen yaklaşımı (bkz. George, 1879/2006, s. 252) göz önünde bulundurularak özellikle arsa kelimesi tercih edilmiş olup metin genelinde bağlama göre toprak, arazi veya arsa kelimeleri kullanılmıştır.

2 bkz. George, 1880/2006, s. XVIII.

3 Üretimin, ücretlerin kaynağı olduğunu düşünen George (1879/2006, s. 31), ücretlerin sermayenin ilerlemesinden (advance of capital) değil emeğin meyvelerinden geldiğini ifade ederek Marx'ın emek-değer teorisini çağırıştırılmaktadır.

4 George'un azalan verimler kanunundan bahsettiği görülmektedir.

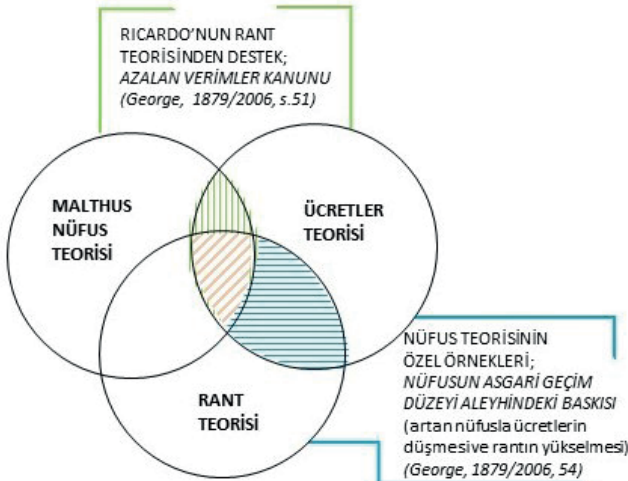
Şekil 1: Arazinin Üretkenlik Durumu ve Rant

Kaynak: Ricardo, 1817/2018, s.145'deki ifadelerden faydalanılarak yazar tarafından görselleştirilmiştir.

Ricardo'nun, artan nüfusun, ekimi daha az üretken araziye genişlettikçe rantın arttığını gösterdiğini⁵ belirten George (bkz. Şekil 1); bunun, kesişen teorilerin üçlü kombinasyonunu (bkz. Şekil 2) oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, önceki ücretler ve sonraki rant doktrinlerini Malthus'un nüfus teorisinin genel prensibinin özel örnekleri olarak yorumlayan George'a (1879/2006, s. 54) göre, nüfusun artışıyla ücretlerin düşmesi ve rantların yükselmesi, nüfusun, asgari geçim düzeyi aleyhindeki baskısının göstergesidir.

Şekil 2: Rant, Nüfus ve Ücretler Teorisi Arasındaki İlişki

Kaynak: George, 1879/2006, s. 51, 54'teki ifadelerden faydalanılarak yazar tarafından görselleştirilmiştir.

5 Ricardo (1817/2018, s. 46) bu konuda şöyle demektedir; "Nüfus artışında atlanan her eşik, ülkede besin maddelerinin arzını artırmak için daha kötü nitelikte toprakların ekime açılmasını zorunlu kılar ve daha bereketli olan tüm toprakların da rantını artırır."

Araştırmasının devamında, sorusuna ilişkin çözümü servetin dağılımını yöneten üç yasada aramaya karar veren George (1880/2006, s. XVI), bu yasaların birbiriyle ilişkili olması gerektiğini ancak ekonomistlerin henüz bunu gösteremediğini düşünmektedir. Bu yasaları çözmek için önceliği rant yasasına veren George (1880/2006, s. XVI), üretimden toprak sahiplerine giden kısmı belirleyen şeyin zorunlu olarak emek ve sermaye için geriye kalanı da belirlediğini ifade etmektedir.

George'un servetin dağılımını gösteren yasaları rant üzerinden okuması aşağıdaki gibidir (George, 1879/2006, s. 93);

$$\text{Üretim-Rant}=\text{Ücretler}+\text{Faiz}^6$$

Diğer bir deyişle, üretimi rant üzerinden okuyan George'a (1879/2006, s. 120) göre, ücretler ve faiz yasaları rant yasasının zorunlu sonucudur ve rant yasasının anlaşılması açıkça şu gerçeğin kabul edilmesine bağlıdır: Rekabet, emek ve sermayenin getirisinin kullanımındaki en az verimli toprak parçasında üretilebilecek olandan daha büyük olmasını engellemektedir. George (1879/2006, s. 120-121), bunu gördükten sonra, toprak sahibinin rant olarak neyi talep edebileceğini gördüğümüzü belirtmekte, rantı kullanımındaki en az verimli toprak üzerinde eşit miktarda emek ve sermayenin üretebileceğini aşan her şey olarak tanımlamaktadır.

George, araştırmanın rant düştüğünde faiz ve ücretlerin birlikte arttığını ve rant yükseldiğinde birlikte düştüğünü göstermekte olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden rant, ücretler ve faizin tamamının –*üretimde rantın başladığı nokta olan*- üretim marjı (**margin of production**)⁷ tarafından belirlendiğini belirtmektedir. George, böylece bölüşüm yasalarının uyumlu hale getirildiğini ifade etmiş ve rantın maddi ilerleme (**material progress**) ile her zaman artmasının ücretlerin ve faizin neden artmadığını açıkladığını dile getirmiştir. Bu noktada, rantın artmasına neyin sebep olduğunu soran George, nüfus artışının sadece üretim marjını düşürmekle kalmadığını, aynı zamanda verimliliği de artırdığını ifade etmektedir. George'a göre, her iki faktör de (üretim marjının düşmesi ve verimlilik) rant ile alınan gelir oranını artırarak ücretler ve faizin oranını düşürür; ancak, teknolojik ve organizasyonel/örgütsel gelişmeler de aynı sonuçlara yol açmaktadır. George'un ifade ettiği üzere toprak özel mülkiyet olarak tutulduğu sürece sabit bir nüfusla bile, bunlar tek başına Malthus'un nüfus artışına atfettiği tüm etkileri üretecektir. Ayrıca, ilerlemenin kaçınılmaz olarak, –*toprak özel mülkiyet ise*- toprak değerlerinde sürekli, spekülatif bir artışa neden olduğunu belirten George; bunun, rantı arttırdığını ve ücretleri düşürdüğünü ve ek olarak periyodik endüstriyel çöküntüler⁸ ürettiğini ifade etmektedir. Bu analizinin radikalde olsa bir çözüme işaret ettiğini belirten George (1880/2006, s. XVI-XVII), toprağı ortak mülk yapmaktan başka hiçbir şeyin yoksulluğu kalıcı olarak gideremeyeceğini dile getirmektedir.

6 George'un formülasyonunda sermayenin getirisinin faiz+kâr yerine yalnızca faiz olarak ifade edildiği görülmekte olup; bunun sebebinin ilgili dönemde finansal sermayenin henüz kendi başına bir güç haline gelmemesi olduğu, dolayısıyla da kâr yerine daha yaygın bir terim olan –*kârı da içerecek biçimde*- faizin kullanılmasının tercih edildiği düşünülmektedir. George'un faiz terimini kullanımına ilişkin yaklaşımı şu ifadesinden de anlaşılmaktadır: Binalar veya diğer iyileştirmeler için ödenen her şey, sermaye kullanımı için tazminatır (compensation). Buna tam anlamıyla faiz (interest) denir. (George, 1879/2006, s. 89). Dolayısıyla denklem “Üretim-Rant= Ücretler+Faiz+Kâr” şeklinde de düşünülebilir.

7 Henry George'un ekilmeye başlanan son (marjinal) toprak parçasını, yani Ricardo'nun en düşük verimliliğe sahip toprak parçası olarak nitelendirdiği eşiği kastettiği anlaşılmaktadır.

8 George, arsa üzerindeki vergilerin –*değerli toprağın kullanımdan çekilmesi durumunda üretimi engelleyen*-spekülatif rantın yok edilmesi yoluyla üretimi artırma eğiliminde olduğunu düşünmektedir ve George'a göre endüstriyel çöküntüler (industrial depressions) spekülatif arsa değerlerinden kaynaklanmaktadır (George 1879/2006, s.230).

Toprağın özel mülkiyetinin, toprağın kullanımı veya iyileştirilmesi için gerekli olmadığını düşünen George (1880/2006, s. XVII), toprak üzerinde ortak hakkı tanımanın (**recognizing the common right to land**) herhangi bir şok veya mülksüzleştirme gerektirmediğini, sadece arsa değerlerinin vergilendirilmesiyle yani bir arsa değeri vergisiyle bu hedefe erişilebileceğini öngörmektedir.

3. George'un Önerisinin Ricardo Açısından Değerlendirilmesi

3.1. Azalan Verimler İlkesi

Henry George'un önerisinde Ricardo'nun rant teorisini merkezine aldığı ve önerisini ilgili teorinin "azalan verimler" ilkesi çerçevesinde kurguladığı görülmektedir. Nüfus teorisi ve bu yasa ile benzer düşünsel dizgedeki ücretler yasasının meşruiyet dayanağı olarak nitelendirilebilecek *-artan nüfusun gıda kaynakları ile orantılı olmayacağı ve ücretleri asgari geçim seviyesine doğru iteceği yönündeki-* kabullerini reddeden George, söz konusu kabullerin bir benzerinin de rant kanununda azalan verimler ilkesi olarak bulunduğunu ortaya koymaktadır (bkz. George 1879/2006, s. 51-54).

Sandilands (1986, s. 8), Henry George'un Ricardo'nun *-yalnızca tarım bağlamında uyguladığı-* azalan verimler teorisini 'neden toprak sahiplerinin ulusal üretimin bir kısmını emek ve sermaye pahasına elde edebildikleri' sorusunu yanıtlamak için geliştirdiğini düşünmektedir. Edel ise, George'un Ricardo'nun teorisini, *toprağın rantının, aynı emek ve sermayenin kullanımındaki en az verimli topraktan elde edebileceği ürün fazlasıyla belirlendiği* (George'dan aktaran Edel, 1977, s. 4) yasa olarak yeniden ifade ettiğini dile getirmiştir. Edel'e (1977, s. 4) göre George, yasa kurumsal bir bağlamda geliştirmiş, ilk önce emeğin ve sermayenin bağlı olduğu tüm uğraşların (**occupation**) toprak kullanımını gerektirdiğine, ikinci olarak da özel toprak mülkiyetini içerdiğine işaret etmiştir. Dolayısıyla rantın doğal değil sosyal bir fenomen oluşuna dikkat çeken Edel (1977, s. 4), George'dan alıntılararak *rantın, insan emeğinin ne üretebileceği ne de artırabileceği doğal unsurların bireysel mülkiyete indirgenmesinden doğan tekelin fiyatı* olduğunu dile getirmektedir. Lackman'a (1976, s. 297) göre ise, Henry George, Ricardo'nun teorilerinden mantıklı sonuçlar çıkarmıştır: Rantın diferansiyel üretim fazlası (**differential surplus**) olduğu şeklindeki önermeler kabul edilirse; emek miktarı değeri belirlenir ve genel olarak fiyatlar marjda belirlenir, rant aslında hakedilmemiş kazançtır (**unearned increment**).

3.2. Nüfus Artışına Bakış Açıları

Whitaker'e (2001, s. 15) göre, George'un büyümeye ilişkin *-ölçek ekonomisinin iki genel sınırını⁹ tanıtarak-* ölçek ekonomilerine yaptığı vurgu¹⁰ onu kötümser¹¹ Malthus ve Ricardo geleneğinden ayırmaktadır. Sandilands (1986, s. 8)'in ifade ettiği üzere George, nüfus artışının, giderek daha az verimli veya daha az erişilebilir tarım arazisine veya nispeten daha az olanağa sa-

9 Whitaker'in (2001, s. 15) belirttiği üzere ilk ölçek etkisi, işgücü büyüdükçe görevlerin (tasks) ve işlevlerin (functions) uzmanlaşması için artan olasılıkları, ikinci ölçek etkisi ise kent merkezlerindeki ekonomik faaliyet yoğunluğu arttıkça ortaya çıkan yığılma ekonomilerini (agglomeration economies) yansıtmaktadır.

10 George'a (1879/2006, s. 127) göre, 'artan nüfus', 'üretim ve değişimde (exchange) iyileştirmeler' ve 'bilgi, eğitim, yönetim, emniyet (police) ve etik alanında gelişmeler' maddi ilerlemeye (material progress) katkıda bulunan üç değişikliktir.

11 Whitaker'in kötümser nitelenmesiyle Malthus'un nüfus teorisi ve Ricardo'nun azalan verimler kanunu yaklaşımlarını kastettiği düşünülmektedir. Malthus ve Ricardo teorilerinde yoksulluk ve rantı nüfus ile ilişkilendirmiş, George onlardan ayrışarak ölçek ekonomileri savıyla nüfusa iyimser bir bakış açısıyla yaklaşmıştır.

hip çeper kentsel toprağa (**peripheral urban land**) başvurmayı zorunlu kıldığını kabul ederken; aynı zamanda daha fazla sayıda insanın, marjinal toprakta (**intra-marginal land**) yaşayan ve çalışanların üretken güçlerini de artırabileceğine inanıyordu ve bu nedenle, *Sandilans'in yorumuyla*- George'a göre azalan bir marjinal ürün ile nüfus arttıkça artan ortalama bir ürün arasında çelişki olması gerekmiyordu. Whitaker'ın (2001, s. 19) değerlendirmesiyle George, yoksullaştırmayı Malthus'un iddia ettiği gibi doğanın kaçınılmaz cimriliğinin değil, uygunsuz insan kurumlarının¹² sonucu olarak görmüştür. Sandilands (1986, s. 8) de George'un doğanın iyiliğini ve cömertliğini (**beneficence and munificence of nature**) vurguladığını ve yoksulluğun doğal bir durum olmadığını ve bunun nedeninin nüfus artışı olmadığını iddia ettiğini dile getirmektedir.

3.3. Teknolojik İyileşmelerin Rant Üzerine Etkisi

Ricardo ve George'un ayrıştığı konulardan biri de teknolojik iyileşmelerin rant üzerindeki etkisine ilişkindir. Ricardo üretimde emeğe ihtiyacı azaltan gelişmelerin varlığında rantın en düşük hızda seyrettiğinden bahsetmekte, toprağın üretime gücü ve rant arasındaki ters orantıyı vurgulamaktadır: “*Rantın artışı, ülkede zenginliğin artmasının ve bu yüzden de çoğalan nüfusa besin sağlamanın güçleşmesinin bir sonucudur. Bu artış, zenginliğin bir belirtisiyse de asla nedeni değildir; çünkü sıklıkla, rant sabitken, hatta düşüş gösterirken, zenginlik en yüksek artış hızına ulaşır. Ekilebilir toprakların üretime gücü düştükçe, rant da en yüksek hızda artar. Ekilebilir toprakların en verimli olduğu, ithalatın en az kısıtlandığı ve gerekli emek miktarında en ufak bir artış olmaksızın, tarımdaki gelişmeler sayesinde üretimin katlanabildiği, dolayısıyla da rantın en düşük hızda seyrettiği ülkelerde, zenginliğin artış hızı en yüksektir.*” (Ricardo, 1817/2018, s. 52-53). Henry George ise, Ricardo'nun rant teorisinden farklı olarak rant artışında nüfusun etkisi kadar teknolojik ve organizasyonel/örgütsel iyileşmelere de vurgu yapmıştır (bkz. George, 1880/2006, s. XVI). Bu noktada, George ve Ricardo'nun ayrışma nedeninin Ricardo'nun analizinde tarımsal toprakları baz alırken; George'un kentsel rantlara ilişkin bir tartışma yürütmesi ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Edell'in (1977, s. 4) değerlendirmesine göre ise, teknolojik ilerlemeyi rant artışlarının olası bir dengelemesi olarak gören Ricardo'nun aksine; George ilerlemeyi yoksulluğu besleyen, zengin ile yoksul arasındaki uçurumu genişleten bir alan olarak görmüştür.

3.4. Ücretler ve Rant Arasındaki İlişki

Rantın ana kaynağı olarak nitelenebilecek üretim marjını bölüşümdeki değişimin açıklaması olarak kullanan George'a (1879/2006, s. 93, 121) göre, marjinal üretim azaldıkça rant artar -*ücretler ve faizin, emeğin ve sermayenin ne ürettiğine değil rant alındıktan sonra geriye kalana bağlı olması dolayısıyla*- ücretler ve faiz düşer. Ricardo'nun (1817/2018, s. 74) ifade ettiği üzere, “*Rantı yükselten nedenlerin aynuları, yani belli emek miktarıyla aynı ek besini sağlamanın giderek güçleşmesi, ücretleri de yükseltecektir; bu yüzden de paranın değeri değişmez kabul edildiğinde, zenginlik ve nüfus arttıkça, hem rant hem de ücret yükselme eğiliminde olacaktır.*” İki düşünürün ayrışmasını daha iyi anlamak için servete ilişkin formülasyonlarına bakmak gerekmektedir. George'un “**üretim-rant=ücret+faiz**”¹³ formülasyonu Ricardo'da “**üretim-(ücret+rant)=kâr**” olarak kurgulanmaktadır. Ricardo'nun dizgesine göre, -*ücretler asgari geçim düzeyindeyken*- tarımda azalan verim sebebiyle daha düşük verimlilikteki toprakların ekilmeye başlanması istihdamı artırmakta ve artan istihdama bağlı olarak -*asgari düzeydeki ücretler daha aşağı çekilemeyece-*

12 George'un uygunsuz insan kurumları (inappropriate human institutions) ifadesi ile topraktaki özel mülkiyet kurumunu kastettiği anlaşılmaktadır.

13 bkz. George, 1879/2006, s. 93.

ğinden- toplam ücretin payı artmaktadır (bkz. Ricardo, 1817/2018, s. 74). Bu süreçte *-ücretin payının yanında-* artan rantın da üretimden alacağı payın artacak olması, sermayedarın kârlarının payının azalması anlamına gelmektedir. Toprak sahibinin rantının hem paraca hem de zahire miktarı bağlamında arttığını ifade eden Ricardo'ya (1817/2018, s. 75) göre emekçinin ise reel ücreti azalacaktır: “...*Emekçinin yazgısı ise bu kadar mutluluk verici değildir; para cinsinden ücreti artacaktır, bu doğru; ama zahire cinsinden ücreti azalacaktır; yalnızca zahire karşısındaki durumu değil, genel olarak maddi durumu da bundan zarar görecektir; ücretlerin piyasa düzeyini doğal düzeylerinin üzerinde tutmanın daha zorlaştığını hissedecektir.*” Bu açıdan değerlendirildiğinde Ricardo'nun ücretler ve rant arasındaki ilişkiye ilişkin tespiti George'un söylemleri ile benzeşmektedir. Whitaker'in belirttiği üzere, George rekabetçi reel ücret oranının *'ekim marjında ortalama emek ürünü* (George'dan aktaran Whitaker, 2001, s. 15)' ile belirlendiği konusunda Ricardo ile benzer görüştedir. Cleveland'a (2012, s. 499) göre de George, nüfus artışının marjı giderek daha niteliksiz topraklara ittiği, toprak sahiplerine gittikçe daha fazla rantı aktardığı, faiz ve ücretler için gitgide daha az pay bıraktığı iddialarıyla Ricardo'yu takip etmektedir ancak Ricardo'dan farklı olarak *-kendi deneyimleri sonucunda-* büyük toprak sahipleri ve spekülasyona dikkat çekmiştir. Sonuç olarak, George'un belirttiği gibi, *toprak değerlerindeki spekülatif ilerleme, ekim veya üretim marjını normal sınırının ötesine zorlama eğilimindedir, böylece emek ve sermayeyi daha küçük bir getiriye kabul etmeye veya üretimi durdurmaya zorlar* (George'dan aktaran Cleveland, 2012, s. 499-500).

3.5. Özel Mülkiyet

Henry George'un Ricardo'dan ayrıştığı noktalardan bir diğeri, George'un özel mülkiyetin yanlışlığına ilişkin bir tartışmaya giderek toprakların ortak mülk haline getirilmesi gerektiği yönündeki düşünceleridir (bkz. George, 1879/2006, s. 180). George (1879/2006, s. 224) toprağa değil yalnızca ranta el koyulmasını önermekte ve *-halihazırda vergilendirme ile rantın bir bölümünün alındığı savıyla-* vergi yasasında yapılacak değişikliklerle rantın tamamına yakınının alınabileceğini dile getirmektedir. George, bu noktada özel mülkiyete dokunmayarak *-kamulaştırma yoluna gitmeden-* geliştirdiği öneri ile bir bakıma Ricardo ile benzeşiyor görünse de vergilendirme önerisi dolaylı olarak mülkiyete müdahale olarak değerlendirilebilir. George (1879/2006, s. 223), neden kamulaştırma yoluna gitmediğini ise, resmi olarak tüm topraklara el koyma durumunda gereksiz bir şokun söz konusu olacağı ve bunun devlet yönetiminin gereksiz yere genişletilmesini gerektireceği ifadeleriyle açıklamaktadır. Bunlara ek olarak, George'a (1879/2006, s. 224) göre, devletin toprakları kiralaması kayırmacılık (**favoritizm**), gizli anlaşma (**collusion**), yolsuzluk (**corruption**) gibi riskleri barındırmaktadır. Ricardo ise **Siyasal İktisadın ve Vergilendirmenin İlkeleri** isimli eserinin “Ev Vergileri” bölümünde (Bölüm XIV), mülkiyetin güvenliğinin her zaman korunması gereken kutsal bir ilke olarak nitelendirmiş ve rantın, çoğunlukla zahmetlerinin sonucu servetlerini toprak veya ev satın alarak kullananlara ödendiğini ifade etmiştir. Ricardo (1817/2018, s. 174) bu bağlamda, mülkiyetin adaletsizce vergilendirilmesinin mülkiyetin güvenliği ilkesinin ihlal edilmesi demek olduğunu belirtmiştir. Kittrell (1957, s. 384), Ricardo'nun bir parçası olduğu entelektüel geleneğin, özel mülkiyet için güçlü duygular beslemesine rağmen; rantları, vergilendirme için makul bir taban olarak düşündüğünü ifade etmektedir. Kittrell (1957, s. 388), ayrıca Ricardo'nun rant vergisine muhalefetinin, pratik gerekçeler olarak gördüğü şeylere dayanmakta olduğunu belirtmiş, söz konusu gerekçeleri rantı kârdan ve toprak sahibinin brüt getirisindeki faizden ayırmanın zorluğu ve özel mülkiyet aracılığıyla sunulan birikim teşviki olarak sıralamıştır.

3.6. Tek Vergi Yaklaşımı ve Arazi-Arsa Spekülasyonu

George ve Ricardo'nun ayrıştığı bir başka nokta, George'un tek vergi (**single tax**) yaklaşımının aksine, Ricardo'nun arsa rantının vergilendirilmesine ilişkin düşüncelerini dile getirirken (Bölüm XIV) hususi olarak tek bir sınıfın gelirini vergiye bağlamanın adaletli olmayacağı ve herkesin olanakları ile orantılı olarak devlet harcamalarından sorumlu olması gerektiği yönündeki açıklamalarıdır (Ricardo, 1817/2018, s. 174).

Ricardo'ya göre, sadece toprağın vergilendirilmesi durumunda vergiden kaynaklanan risk ile ilişkili olarak toprağın fiyatının düşeceği dikkate alınmalıdır. Buna ek olarak, Ricardo (1817/2018, s. 174); riskin belirsizlik derecesine bağlı olarak toprağın, "...*kumar niteliğindeki spekülasyonlar için çok uygun bir araç...*" olacağını ifade etmekte bu noktada spekülasyonu önleme gayesiyle arsa değeri vergilendirmesini öneren George'dan farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. George'un yaklaşımına göre, arsa değerlerinin vergilendirilmesi, arazi-arsa spekülasyonunu azaltacak ve fiyatlarını düşürerek, ekonomik istikrarsızlığı azaltırken toprak sahipliği durumunu daha erişilebilir kılacaktır (Stilwell ve Jordan, 2004, s. 121).

3.7. Rant Artışında Toprak Sahibinin Rolü

Ricardo (1817/2018, s. 145), en az verimli topraktan elde edilen mahsul ile farklı verimliliklere sahip diğer topraklardan elde edilen mahsuller arasındaki farkın *-toprak sahibi tarafından-* değiştirilemez olduğundan hareketle, rantın yükselmesinde toprak sahibinin rolünün olamayacağına değinmiştir (Bölüm X). George'a (1879/2006, s. 201) göre de rant bütün toplum tarafından yaratılan bir değeri temsil etmektedir ve toprak sahiplerinin yaptığı bir şey sonucunda ortaya çıkmaz. Diğer yandan, George, rantın yükselmesinde spekülasyona dikkat çekmiş ve bu noktada Ricardo'nun toprak sahibine ilişkin çizdiği nötr tablodan farklılaşmıştır. George'a göre, *- hızlı ilerlemeyle birlikte-* rantın hızlı ve istikrarlı artışı ve buna bağlı olarak toprak sahiplerinin daha yüksek fiyat beklentisi toprağın kullanımdan alıkonulmasına yol açar. Böylece, üretim marjının, üretimin gerektirdiğinden daha fazla zorlandığını belirten George, toprak sahiplerinin güvenle rantların daha da artmasını beklediklerinden, mevcut koşullar altında toprağın sağlayacağından daha fazla kira talep ettiklerini ifade etmektedir (George, 1879/2006, s.142).

3.8. Vergi Yüğü

Ricardo eserinin "Rant Vergisi" bölümünde (Bölüm X), sadece ranta tesir edeceğini düşündüğü rant üzerindeki bir verginin tamamen toprak sahiplerine yük olacağını ifade etmektedir (Ricardo, 1817/2018, s. 145). Ayrıca, Ricardo (1817/2018, s. 145) en düşük verimlilikteki toprakta, *-çiftçinin ürün fiyatını yükseltecek herhangi bir rant veya vergi ödeme sorumluluğu bulunmaması dolayısıyla-* ranta getirilen verginin ham mahsul fiyatını artırmayacağını ifade etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak George (1879/2006, s. 231), aradaki bir verginin, doğrudan üzerine düştüğü kişiler tarafından ödendiğini ve fiyatlara eklenmeyeceğini dile getirmekte; buna karşılık, arzi esnek mallar üzerindeki vergilerin değişim sırasında satıcıdan alıcıya kaydırıldığını ve böylece fiyatların gittikçe artacağını belirtmektedir.

3.9. Üretime Etkiler

Ricardo (1817/2018, s. 146), rant üzerindeki verginin toprak sahibinin kârı üzerindeki bir vergi olması dolayısıyla *-çoğunlukla hayata geçirildiği şekliyle-* toprakta üretici olma durumunu negatif etkilediğini ifade etmektedir. Toprak rantı kavramının çiftçi tarafından toprak sahibine yapılan ödemenin tamamına referans vermesine rağmen; rantın, yalnızca toprağın kullanımı için ödenen

meblağ olduğunu düşünen Ricardo, bina vb. gereçleri kullanmanın bedelinin de rant olarak toprak sahibine ödendiğini, ancak söz konusu bedelin toprak sahibinin toprağına yatırdığı sermayenin kârını oluşturduğunu ifade etmektedir (Ricardo, 1817/2018, s. 146). Üreticilerin kazançlarını azaltan vergilerin, üretme teşvikini azaltacağını belirten George'a göre, üretim faktörlerinin (toprak, emek veya sermaye) kullanımına dayalı vergiler üretimi caydırır (George, 1879/2006, s. 227). George, arsanın değerinin üretimin kazancını değil, tekelin değişim değerini ifade etmekte olduğunu dile getirmiştir. Arsa değerinin arsa sahibi bireyin yarattığı bir şey olmaması ve toplumun büyümesi ile yaratılmış olması dolayısıyla toplumun bu değeri, gelişmeye teşviki ve servetin üretimini azaltmadan geri alabileceğini ifade etmektedir. Bu kapsamda George (1879/2006, s. 229-230), bütün rantı vergiyle almanın işçi ücretlerini ve sermayenin kazancını azaltmayacağını belirtmektedir. Ricardo'nun da toprak ve üzerindeki yapılanmaları birbirinden ayırarak ve rantın, yalnızca toprağın kullanımı karşılığında ödenen meblağ olduğunu ifade ederek rant vergisinden söz ettiği göz önünde bulundurulduğunda aslında George ile ayırmadığı görülecektir. Edel'in (1977, s. 4) Gaffney'den aktardığı üzere, George'un arsa vergisi önerisi, genellikle, böyle bir verginin köreltici teşviklerle (**blunting incentives**) üretimi bozmayacağı veya azaltmayacağı şeklindeki neoklasik argümanla desteklenir. Ancak George, Ricardo'dan aldığı bu noktayı yalnızca ikincil bir argüman¹⁴ olarak kullanmıştır. Edel'in (1977, s. 4) belirttiği üzere, George ve ilk takipçilerinin çoğu tek vergiyi (single tax) teknik bir reform olarak değil, radikal bir program olarak düşünmüştür.

4. Tartışma ve Sonuç

Genel olarak bakıldığında, Ricardo rantı azalan verimler yasasının topraktaki işleyişinin bir sonucu olarak görmüş, sermayenin azalan kârlarının sebebi olarak *-özel mülkiyet kavramını sorgulamaksızın-* toprak sahiplerini ve rantı işaret ederek, rant vergisini tartışmıştır. George ise rantı toplumun bir bütün olarak ilerlemesinin bir sonucu olarak görmüş ve yoksulluğun sebebi olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, topraktaki özel mülkiyet sistemini sorgulamış ve yoksulluğu kalıcı olarak ortadan kaldıracak olanın topraktaki ortak mülkiyet olduğunu ifade ederek, rantın ilerlemeyi yaratan topluma geri döndürülmesi noktasında arsa değeri vergisini önermiştir. Dolayısıyla, rantın vergilendirilmesine ilişkin önerilerinde, George'un Ricardo'ya nazaran toplumu önceleyerek, rantın kamuya döndürülmesine yönelik çözüm üretme konusunda daha etkin olduğu söylenebilir.

Henry George'un önerisi David Ricardo'nun savları açısından değerlendirildiğinde iki düşünürün savlarının, azalan verimler ilkesi, ücretler ve rant arasındaki ilişki, ranta getirilen verginin vergi yükü ve üretime etkisi konularında benzeştiği; diğer yandan, iki düşünürün görüşlerinin teknolojik iyileşmelerin rant üzerine etkisi, nüfus artışına bakış açıları, özel mülkiyet, arazi-arsa spekülasyonu ve tek vergi yaklaşımı ile rant artışında toprak sahibinin rolü konularında ayrıştığı ortaya çıkmaktadır. Bunların yanında, George'un servete ilişkin formülasyonunu rant üzerinden okumayı seçerek emek ve sermayeyi aynı safta konumlandırması, Ricardo'nun ise serveti rant ve ücretler üzerinden okuyarak sermayedarın kârlarının payına odaklanması önemli bir ayrımdır. Buna ek olarak, George ve Ricardo'nun değerlendirmelerini karşılaştırırken Ricardo'nun analiz biriminin tarımsal topraklar, George'un analiz biriminin ise kentsel topraklar olduğunu, sanayi üretiminin Ricardo'nun yaşadığı döneme kıyasla çok daha önemli hale geldiğini dikkate almak gerekmektedir. Kısacası, iki düşünürün teorik yaklaşımları yaşadıkları dönemin şekillendirdiği deneyimlerden bağımsız değildir. Yakar Önal'ın (2004, s. 96) belirttiği üzere: "...Ricardo, sınırlı kapitalizmin toplumu altüst eden etkilerinin belirginleş-

¹⁴ George kitabında arsa değeri vergisinin üretime etkilerini, "çözümün etkileri (Effects of the Remedy)" kapsamında işlemiştir. Yazarın bu bağlamda konuyu ikincil argüman olarak nitelendirdiği düşünülmektedir.

tiği ve bölüşümün temel bir iktisadi sorun haline geldiği 19. yüzyıl toplumunda yaşamıştır. Zenginliğin kaynağı olarak gördüğü kârın azalmasından sorumlu tuttuğu ranta ve toprak sahiplerine ise geliştirdiği rant teorisiyle karşı çıkmıştır.” Mille'nin (1979/2006, s. 305) ifadesiyle, hızla gelişen bir toplumda yaşayan ve çalışan George ise, bir çadır ve çamur kentinin tramvaylar ve otobüsler ile asfalt sokaklardan ve düzgün/yeterli konutlardan oluşan güzel bir kasabaya dönüştüğünü görmüş; servetin başlangıcını gördükçe, yoksulluğun ilk ortaya çıkışını fark etmiştir

Arsa değeri vergisini iktisadi düşünce tarihi boyutunda irdeleyen bu çalışma, rantın kamuya döndürülmesine yönelik bir araç olan Henry George'un arsa değeri vergilendirmesi (land value taxation) yönteminin düşünsel dizgesi ve söz konusu dizgede Ricardo'nun rant teorisinin yerini ortaya koyuşuyla rantın vergilendirilmesi tartışmalarına sınırlı bir kesitten/perspektiften katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Arsa değeri vergilendirmesi (land value taxation) önerisinin Ricardo'ya ek olarak Karl Marx, Adam Smith gibi düşünürlerin tespitleri ve görüşleri ile de karşılaştırılması George'un hem daha iyi anlaşılması hem de Türkiye literatüründe konumlandırılacağı teorik alanın netleşmesi açısından önem arz etmektedir. Henry George'un teorik konumunun belirlenmesi, David Ricardo'nun rant teorisi ve ranta ilişkin değerlendirmelerinin Türkiye şehirçilik ve iktisat literatüründe kendisine sıkça yer bulurken; Henry George'un Ricardo'nun rant teorisini merkeze alarak geliştirdiği arsa değeri vergilendirmesi önerisinin, ülkemizde yeterince tartışmaya açılmış olmamasının sebeplerine ilişkin de ip uçları sunacaktır. Diğer yandan bu tür bir vergilendirmenin kentsel yayılma ve kentsel çürümeyi önleme, ekonomik konut erişilebilirliğine olumlu katkı sağlama, kamu gelirlerini artırarak kentin gelişiminin fonlanması konularında yaratacağı etkiler de vergilendirmenin pratikteki olası sonuçlarına yönelik gelecekte yapılması gerekli tartışmaların diğer boyutlarını oluşturmaktadır.

Teşekkür: Çalışmanın üretim sürecindeki katkılarından ötürü Doç. Dr. Ayşegül Yakar Önal'a çok teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgments: Thanks to Assoc. Prof. Dr. Ayşegül Yakar Önal for contribution.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Cleveland, M. M. (2012). The economics of Henry George: A review essay. *American Journal of Economics and Sociology*, 71(2), 498-511. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1536-7150.2012.00832.x>
- Edel, M. (1977). Rent theory and working class strategy: Marx, George and the urban crisis. *Review of Radical Political Economics*, 9(4), 1-15. <http://dx.doi.org/10.1177/048661347700900401>
- George, H. (1879/2006). *Progress and poverty* B. Drake (Ed.). New York: Robert Schalkenbach Foundation. Erişim adresi: http://www.henrygeorge.org/pdfs/PandP_Drake.pdf (*Atıflarda ve kaynakçada eserin ilk yayın tarihi (1879) ve düzenlenmiş halinin yayın tarihinin (2006) kullanımı tercih edilmiştir. Metin içerisinde roma rakamlarıyla ifade edilen bölümler Henry George'un dördüncü baskıya önsözünden alınılanmıştır ve 1880 tarihlidir.*)
- Kittrell, E. R. (1957). Ricardo and the taxation of economic rents. *American Journal of Economics and Sociology*, 16(4), 379-390. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1536-7150.1957.tb00200.x>

- Lackman, C. L. (1976). The classical base of modern rent theory. *American Journal of Economics and Sociology*, 35(3), 287–300. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1536-7150.1976.tb03013.x>
- Mille, A. G. (1979/2006). Who was Henry George? In B. Drake (Ed), *Progress and Poverty* (pp. 304–310). New York: Robert Schalkenbach Foundation. Erişim adresi: http://www.henrygeorge.org/pdfs/PandP_Drake.pdf (Atıflarda ve kaynakçada makalenin ilk yayın tarihi (1979) ve içerisinde yer aldığı eserin yayın tarihinin (2006) kullanımı tercih edilmiştir.)
- Ricardo, D. (1817/2018). *Siyasal iktisadın ve vergilendirmenin ilkeleri* (4.bs.) (B. Zeren, ev.). İstanbul: İř Bankası Kültür Yayınları. (Atıflarda ve kaynakçada eserin ilk yayın tarihi (1817) ve ilgili basım tarihinin (2018) kullanımı tercih edilmiştir.)
- Sandilands, R. J. (1986). Natural law and the political economy of Henry George. *Journal of Economic Studies*, 13(5), 4-15. <http://dx.doi.org/10.1108/eb002635>
- Stilwell, F., & Jordan, K. (2004). The political economy of land: putting Henry George in his Place. *Journal of Australian Political Economy*. 54(54), 119-134. Erişim adresi: https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/33817/2/01_Stilwell_The_Political_Economy_of_Land%3a_2004.pdf, 27/02/2021
- Whitaker, J. K. (2001). Henry George and classical growth theory: A significant contribution to modeling scale economies. *American Journal of Economics and Sociology*, 60(1), 11-24. <http://dx.doi.org/10.1111/1536-7150.00052>
- Yakar nal, A. (2004). Smith'den Ricardo'ya rant teorisindeki değişim. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (45), 85-97. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/7251>

